

امیر خسرو از دیدگاه استاد عابدی

سید کلیم اصغر*

سید امیر حسن عابدی ملقب به «بابای فارسی هندوستان»، یک تن از اساتید، محققان، پژوهشگران و مؤلفان نامی هند بوده که شهرت و نام نیک او در عرصه ادب فارسی از مرزهای هندوستان گذشته، به سراسر محیطهای فارسی زبان در سراسر عالم رسیده است. مرحوم امیر حسن عابدی در پهلوی همه این محاسن که از او محقق و پژوهشگر نخبه و نامی می‌ساخت، انسانی بود دارای تمام خصایل نیک انسانی. عابدی به سادگی، بلند نظری، نیک منشی، اخلاق نیک، خنده‌رویی، کمک و همکاری به دیگران، معاونت در بخش مختلف اجتماعی، تصحیح کار دیگران و سایر کارهای بی‌همتا بود. استاد عابدی تمام زندگی‌اش را وقف تلاش و کوشش در عرصه تحقیق و تفحص نموده بود، حتی یکروز هم بیکار و دور از تحقیق و تفحص نبوده است. عابدی چون معلم اخلاق همواره جوانان و دانشجویان را تشویق و ترغیب به کارهای تحقیقی نموده، اغلب کسانی که در بخش فارسی شامل دوره دکتری می‌شدند از وی می‌خواستند تا در تعیین موضوع و تهیه منابع کمکشان نماید که او نیز با عشقی سرشار به مدد همگان می‌شتافت و حتی چون استاد راهنما برای همه شب و روز تلاش می‌نمود. او چون نصیحت‌گری دانا همیشه وظیفه امر به معروف و نهی از منکر برای دانشجویان و محققان جوان را وظیفه اصلی و مهم خویش به حساب می‌آورد. از جوانان و دانشجویان می‌خواست تا مسوولیت خویش را درک نموده، وقت خود را که مهم‌ترین سرمایه زندگی آنان به شمار می‌رود بیهوده از کف ندهند. او همیشه دانشجویان را به مطالعه کتب ادبی و علمی تشویق

* استادیار بخش فارسی، جامعه ملیه اسلامی، دهلی نو.

و ترغیب می‌نمود. در کتاب «سیمای عابدی» که مجموع مقالات استاد عابدی است که توسط دکتر سیده بلقیس فاطمه حسینی استاد دانشگاه دهلی گردآوری شده است، در قسمت نصیحت به جوانان و دانشجویان این‌گونه می‌فرماید:

”عزیزان من برای زبان و ادب فارسی پدر و مادر نتراشید، بروید مطالعه و تحقیق کنید. در این میان مسوولیت جوانان طالب‌علم و دانشجویان زبان فارسی سنگین‌تر از دیگران است. این میراث عظیم فرهنگی را دریابید و با مطالعه و تحقیق جدی بر آثار فراوانی که در کتابخانه‌های هند است مانع از بین رفتن آنها شوید و به‌حفظ آثار گذشتگان پردازید که امانتی است نزد شما و بس“^۱.

از مشخصات استاد عابدی این بود که وی همواره موضوعات ناشناخته را مورد تحقیق و تفحص قرار می‌داد. اگر به‌فهرست کارهای استاد عابدی دقت شود، دیده می‌شود که او همیشه موضوعاتی را انتخاب می‌نمود که کمتر به‌آنها پرداخته شده یا هم اصلاً به‌آنها توجهی صورت نگرفته است.

امیرحسن عابدی به‌همه شعرای فارسی اعم از ایرانی و هندی عشق و علاقه مفرط داشت و همیشه با شاعران پارسی گوی چه قدما و چه شعرای معاصر با آنان محشور بوده از خواندن شعر آنان لذت وافر می‌برد و همگان به‌ویژه دانشجویان بخش‌های فارسی را در دانشگاه‌ها تشویق و ترغیب به‌خواندن اشعار فارسی کلاسیک و نوین می‌کرد و خودش هم همواره با شوق تمام از آنها یادآوری می‌کرد. امیر حسن عابدی در میان شعرای پارسی‌گوی هندوستان به‌امیر خسرو دهلی علاقه مفرط داشته او را بیشتر و بهتر از سایرین می‌پسندید به‌همین خاطر در مورد آثار و اشعار او تحقیقات فراوانی نموده است. او جنبه‌های مختلف اشعار امیر خسرو را مورد تحقیق قرار داده، جنبه‌های مثبت و منفی آن را با باریک‌بینی خاص و همراه آگاهی و تبخّر مورد مطالعه قرار داده است. استاد امیر حسن عابدی در اکثر مجالس و جلسات درس از اشعار ناب امیر خسرو یاد می‌کرد. او از آثار خسرو و نسخ خطی آثار او آگاهی فراوان داشت و با دقت و ظرافت

۱. «سیمای عابدی»، تدوین سیده بلقیس فاطمه حسینی، مقدمه، خ.

خاص آدرس دقیق تک تک آثار خسرو را با نشانی کامل آنها در کتابخانه‌ها به دانشجویان و اهل تحقیق می‌داد.

استاد عابدی در مقاله تحت عنوان «ابیات ناشناخته امیر خسرو دهلوی» دربارهٔ عظمت خسرو چنین می‌نویسد:

«از لحاظ کمیّت و کیفیت گوینده‌ای فارسی مانند امیر خسرو تا به حال در هند چشم به دنیا نگشوده است. وی تنها گوینده هندوستان است که ادبای ایرانی هم به عظمت و نبوغ او اهمیّت فراوان قایل بودند. اما متأسفانه تا به امروز اشعار وی کاملاً در یک جا جمع نشده است و به نظر عموم نیامده است و حال آنکه کلام غیرچاپی او در کتابخانه‌های دنیا پراکنده و متفرّق موجود است»^۱.

امیر حسن عابدی همواره در پی آن بود تا اشعار امیر خسرو به صورت کامل جمع گردیده با شیوه انتقادی چاپ و در دسترس اهل تحقیق و هنر و دانش و شعر قرار گیرد. به همین خاطر از هیچ‌گونه سعی و تلاشی در این زمینه کوتاهی نمی‌نمود. او همهٔ تلاش خود را نمود تا این مهم صورت انجام و عمل بخود گیرد. از دید او همواره این پرسش مطرح بود که چرا ما تا حالا همّت نکرده‌ایم تا دیوان‌های مختلف امیر خسرو دهلوی را که هر کدام گنج شایگان شعر و ادب فارسی هستند، به چاپ برسانیم تا علاقه‌مندان و عاشقان به شعر و سخن او به آسانی بتوانند به شعر امیر خسرو دسترسی داشته باشند.

امیر حسن عابدی شخصاً برای تحقیق و پژوهش در مورد اشعار امیر خسرو به کتابخانه و دانشگاه و موزه‌های مختلف بار و بارها سرکشید و نسخ خطّی مختلف از آثار او را مورد دقّت و مطالعه قرار داد تا دریابد که کدام ابیات از امیر خسرو در دیوان‌های چاپ شده امیر خسرو نیامده است. امیر حسن عابدی نه تنها ابیاتی تازه و نو را از امیر خسرو برای خوانندگان و مخاطبان امیر خسرو معرفی نموده، که حتّی اثر و یا آثاری ناشناخته از او را نیز به ما معرفی نموده است که برای اهل تحقیق و دوستداران امیر خسرو دهلوی سخت حایز اهمیّت است. در حقیقت از کارهای مهمّ استاد عابدی در همهٔ عمر بیشتر

۱. «سیمای عابدی»، ادبیات ناشناخته امیر خسرو دهلوی، ص ۴۳.

مراجعه به‌نسخ خطی بود که در کتابخانه‌ها و موزه‌های مختلف هندوستان و یا سایر کشورها وجود داشته است. استاد امیر حسن عابدی تعداد زیادی از نسخ خطی موجود در هندوستان را برای ما معرفی نموده که از اهمیت فراوانی برخوردار است.

امیر حسن عابدی دربارهٔ امیر خسرو دهلوی سعی کرده هر جا سراغی از نسخهٔ را داشته به‌آن مراجعه نموده، مشخصات آن را ثبت کرده بعد به‌معرفی چند و چون آن نسخه پردازد. او با عشقی که نسبت به‌امیر خسرو دهلوی داشته، تا آنجا که برایش مقدور بوده، نسخ خطی مختلف امیر خسرو دهلوی را دیده، آنها را مورد مطالعه قرار داده است.

استاد عابدی در کتاب «سیمای عابدی» در مورد نسخ خطی امیر خسرو دهلوی که در هندوستان وجود دارد این‌گونه اظهار نظر می‌نماید:

”از امیرخسرو دهلوی نسخ خطی بسیار پُرارزشی در کتابخانه و موزه‌های مختلف هندوستان وجود دارد که در قسمت تحقیق و تفحص پیرامون اشعار او ما را بی‌نیاز می‌سازد و آثار موجوده امیر خسرو که به‌گونهٔ انبوه هست ما را قادر می‌سازد تا آثار او را به‌شکل درست و صحیح و به‌شیوهٔ انتقادی آن را چاپ و نشر نماییم“^۱.

امیر حسن عابدی، رباعیات و قطعات امیر خسرو را وسیلهٔ خوبی برای شناخت جامعهٔ آن زمان و سیرت و شیوهٔ زندگی و طرزِ تفکر امیر خسرو می‌داند و در این زمینه می‌نویسد:

”برای بررسی شخصیت و سیرت گوینده از مثنوی‌ها و قصاید و غزلیات بیشتر مقعطات و رباعیات امیر خسرو ما را کمک می‌نماید که گوینده تحت تأثیر محیط خود گاه‌گاهی می‌سراییده است. در نسخه‌های دیوان امیر خسرو در ندوة‌العلماء و مجموعهٔ دواوین در دانشگاه عثمانیه و انتخاب غزلیات نموده تعداد قابل توجهی از قطعات در آنجا موجود است که در نسخ چاپی مشمول نگشته است که ما

۱. «سیمای عابدی»، پروفیسور امیر حسن عابدی؛ ادبیاتی ناشناخته از امیر خسرو دهلوی، ص ۴۳.

با مراجعه به آنها می‌توانیم احوال جامعه آن زمان را و سیرت امیر خسرو دهلوی را به‌دقت مطالعه نموده به‌همه چیز به‌خوبی پی ببریم^۱.

استاد امیر حسن عابدی دارای خصایص زیادی بوده که از اهم خصایص او این بوده سلام به‌دیگران را هرگز فراموش نمی‌کرد. او به‌هر اداره و یا خانه‌ای که مراجعه می‌کرد از دربان گرفته تا رئیس اداره و از کارگر خانه تا صاحب خانه را به‌احترام و خضوع سلام نموده با محبتی خاصی و مخلصانه با آنها برخورد می‌نمود. هیچ‌وقت کسی به‌یاد ندارد که با امیر حسن عابدی برخورد نموده، توانسته باشد قبل از استاد او را سلام نماید.

امیر حسن عابدی هیچ‌گاه صاحب شوکت و ثروت مادی نگردیده و به‌همان زندگی فقیرانه خویش سخت خوشحال بوده و آن را برتر از زندگی شاهانه دیگران به‌حساب می‌آورد. گاه استغنائی ذاتی امیر حسن عابدی انسان را به‌تعجب و امید داشت که موصوف چقدر به‌به‌سادگی می‌زیست و همان سادگی در زندگی را برتر از تجمل شاهانه می‌دانست. او همواره به‌این موضوع اشاره داشت که این ادب و تواضع را از امیر خسرو دهلوی گرفته و به‌آن فخر می‌کند که چنین زندگی ساده‌ای دارد. تدوینگر کتاب «سیمای عابدی» از قول امیر حسن عابدی در جای می‌نویسد:

”امیر خسرو حس شرافت نفس مردم را برمی‌انگیزد و پند می‌دهد به‌کسی که از شما کمتر است حتماً سلام کنید و برخلاف آن در برابر ثروتمندان متکبرانانه رفتار کنید که تواضع مناسب همین است معمولاً دیده می‌شود که مردم به‌ثروتمندان با احترام سلام می‌گویند و اگر درویشی آنان را سلام کند حتی جواب سؤال او را هم نمی‌دهند.“

بر اهل کبر تکبر بر اهل فقر سلام تواضع همین است اگر از پی خدا باشد
و گریه راه ترا سلامی کند درویش علیک نیز بگویی چنین روا باشد

او بر همین اکتفا نکرده و می‌گوید که امیر خسرو سعی می‌کند مردم را از گردآوری مال و ثروت باز دارد. مالی که بر مبنای حرص اندوخته شده شرابی راماند که در ابتدا

۱. «سیمای عابدی»، پروفیسور امیر حسن عابدی؛ ادبیاتی ناشناخته از امیر خسرو دهلوی، ص ۴۳ به‌بعد.

لذّت می‌دهد و در انتها زهر ناب می‌گردد. او می‌گوید که جدّ و جهد کردن به‌علت بی‌استطاعتی درست است اما شخصی به‌قدر کفایت مال داشته نباید به‌منظور افزایش مال رنج ببرد و نیز می‌گوید به‌اندیشهٔ افلاس آینده دوندگی کردن کار صحیح نیست هرکه در ورق گشاده آن را نخواهد بست.^۱

استاد امیر حسن عابدی در مورد روحانیون و متصوّفه خودبین و جاهلان و ریاکاران نظریات امیر خسرو دهلوی را این‌گونه بیان می‌کند:

”امیر خسرو از گروه روحانیون و متصوّفه نیز محاسبه کرده بر آن است که در آن گروه تا آنجا که ممکن است خرده بگیرد. او بر آنست که بسیاری جو فروش گندم نما هستند وی نشانهای مردم متصوّف راستکار را شرح نموده و صوفیان جاهل را سرزنش کرده که از دانش عاری باشند اما برای فریب دادن مردم با عمامه و عبا ظاهر می‌شوند. متصوّف حقیقی آنست که فقط به‌خدا نیازمند باشد از صوفیان جاهل و شیاد باید احتراز نمود که ایشان همواره در طلب مال و ثروت می‌باشند تا اخیر“^۲.

امیر حسن عابدی امیر خسرو دهلوی را به‌خوبی و از هر زاویهٔ مطالعه نموده، او را یک معلّم واقعی اخلاق و انسانیت به‌حساب می‌آورد و می‌گوید:

”امیر خسرو می‌کوشد ارباب اقتدار مانند حکام و امرا و وزرا را از اجرای جور و بیدادگری باز دارد تلقین می‌کند که جنبش قلم همواره باید در راه انصاف و عدالت باشد“^۳.

استاد عابدی، امیر خسرو دهلوی را فقط به‌عنوان بزرگترین شاعر نمی‌شناسد بلکه او را یکی از بهترین موسیقیدانان هندوستان و جهان نیز به‌حساب می‌آورد. در این باره این‌گونه اظهار نظر می‌نماید:

۱. «سیمای عابدی»، پروفیسور امیر حسن عابدی؛ ادبیاتی ناشناخته از امیر خسرو دهلوی، ص ۵۹.

۲. همان، ص ۶۳.

۳. همان، ص ۶۲.

”همین‌طور که طوطی هند حضرت امیر خسرو دهلوی بزرگترین شاعر هند شمرده می‌شود وی فقط در شعر دسترسی کامل نداشته بلکه در علم فن موسیقی هم کمال داشته است به‌علاوه وی را موجد ستار هم می‌نامند. او در موسیقی راگهای هندی را با مقامات ایرانی مخلوط کرده راگهای تازه ایجاد کرده است. علامه شبلی نعمانی می‌نویسد ذوق سرشار امیر خسرو دهلوی در اندک زمانی آن را به‌پایه رسانید که آن را از ششصد سال به‌این طرف کسی در هندوستان آن را به‌آن پایه نرسانده است...“^۱

امیر حسن عابدی درباره‌ی امیر خسرو می‌نویسد که او مثل همه شعرای بزرگ فارسی به‌شعر و سخن خود فخر و مباهات زیاد می‌نمود.

در هر صورت امیرحسن عابدی شخصیتی خستگی‌ناپذیر بود. او تمام زندگی‌اش را صرف تحقیق، تفحص و تتبع پیرامون ادبیات فارسی نموده است. او بالخصوص امیر خسرو دهلوی را با دقت بیشتر مطالعه نموده است و نسبت به‌هم‌عصران خود از همه بیشتر به‌خسرو علاقه داشته و او آن را می‌شناخت. یکی از مهم‌ترین آرزوهایش همواره این بود که کسی و یا کسانی همّت بگمارند و اشعار خسرو را به‌شکل درست و مناسب آن به‌چاپ برسانند ولی تا زمان حیات او این خواسته به‌خود جامه عمل نپوشاند.

۱. «سیمای عابدی»؛ حدیث موسیقی در ادبیات فارسی هند، ص ۹.